

BİBLİYOGRAFYA

JACOB M. LANDAU *Panturkism in Turkey-A Study of Irredentism*, C. Hurst and Co., London, 1981, 219 sayfa (AIV/6389).

Jacob M. Landau, İsraili Türkologlar arasında yakın Türk tarihiyle uğraşanların başında geliyor. (Bu alanı tek başına temsil etmiyor kuşkusuz. Osmanlı döneminin her kesiti gibi XIX. yüzyıl üzerinde de İsrail Türkologları önemli monografik çalışmalar yapmışlardır ve yapıyorlar.) Landau'yu ülkemiz okuyucusu *Radicalism in Turkey*'den "Türkiye'de Aşırı Akımlar" adıyla yapılan çeviriyle tanıyor. Aslında Landau daha çok XIX. yüzyılla uğraşan bir araştırmacı. Hicaz Demiryolu, Abdülhamit Dönemi Filistini (albüm) gibi, İngilizce çıkmış monografileri var.

Landau'nun son kitabı *Panturkism in Turkey*, ülkemiz akademik çevrelerinde monografik çalışmalardan çok, siyaset bilimcisi ve sosyologların başvuracağı bir eser olma durumundadır. Kitap için zengin bir kaynak taraması yapıldığı görülüyor. Public Record Office ve Foreign Office belgeleri, Alman Dışişleri arşivi, Hoover Enstitüsü koleksiyonları kullanılmış; Türkiye'de ve Türkiye dışında çıkan periyodiklere ve monografilere başvurulmuş. Özellikle iki savaş arasındaki Turancı akımları ele alan Dördüncü Bölüm, üslup ve yorum açısından renkli ve kapsayıcı. Yazar yorumlarını ölçülü yapma gayretindedir; böyle güncel bir konuda sivri yorumlardan kaçındığı açık. Doğrusu bunun için kendisine hiçbir eleştiri de yöneltilmez.

Ama bazı kaynakların kullanım tarzından ileri gelen çelişik açıklamalara da rastlanmıyor değil. Bu tutarsızlıkların ardında, belki literatürün bazı boşluklar bırakacak biçimde taranması yatmaktadır. Rahat okunan bir başlangıç bölümü var; burada pantürkizmin Rusya'da doğuşu ve gelişmesi üzerinde duruluyor. Yazar bu doğumu etkileyen akımlar olarak, pancermanizm ve panislavizm üzerinde de durmayı ihmal etmemiş. Ancak bir gerçeğin üzerinde önemle durulması gerekiyordu: Türkçülük akımı Rusya'da filolojik, nihayet edebî alanda doğdu ve büyük ölçüde de öyle kaldı. Sonuna kadar siyasal bir aksiyon niteliğini kazandığı söylenemez.

Örneğin *Türk-Tatar Dillerinin Umumi Grameri* adlı eseri 1848'de Leipzig'de Almanca olarak çıkan Mirza Kazım Bey'i (1802-1870) ele alalım. Bir Azeriydi, Kazan Üniversitesinde profesördü, hıristiyan olmuş ve Aleksandr adını almıştı, laik bir ulusalcıydı. Bu Türkologdan önce Rusya'da zaten Türkist düşünceye rastlanamaz. Sonrakiler de ya Mirza Fethali Ahundzade gibi edib ve dilci olan sosyal reformatörlerdir, ya da bu paraleldeki düşünce atmosferi içinde kalmışlardır. Gaspırinskiy'de dahi siyasal bir eylemciliğe rastlanmaz. (Yazar onun ismini s. 9'da Gasparinsky ve doğduğu köyü Gaspara diye veriyor; doğru bir imtâ değil. Aynı şekilde Zerdabi ismi de bir yerde Serdabi diye yazılmış.) Gene örneğin, Gaspırinskiy'nin uyguladığı modern eğitim usulünün, yani "Usul-ü cedid" in köklerini İngiliz Bell-Lancaster yönteminde ve bir benzerini Bulgaristan'da Aprilov'un öğretim metodunda aramak yanlış olmaz. Saydığımız bu noktalar, kuşkusuz yazarın kaleme aldığı bölümün derli toplu, enformatif yönünü zedelemes ama, yorumlarda daha başka nüansların bulunabileceğine işaret eder.

Yazarın yorumunda pek yer almayan bir diğer noktaya da dikkat çekelim. Siyasi pantürkizmin ilk eseri Rusya'da reşil; kanımızca Osmanlı topraklarında doğdu. Polonya asıllı Mustafa Celâleddin Paşa'nın (Borzecki) 1861 tarihli *Les Turcs anciens et modernes* adlı eserinin

Landau tarafından zikredildiğini ve bu açıdan tahlile tâbi tutulduğunu görmedim. Mamafih Landau XX. yüzyıl başında Jöntürk pantürkizmini ve bazı Alman etkilerini ortaya koymak suretiyle, siyasi Türkçülüğün sonraki evreleri hakkında aydınlatıcı bilgi vermektedir.

Rusya müslümanlarından Türkiye'ye kaçanların pantürkist faaliyeti, eserde geniş ölçüde ele alınmıştır. Sözkonusu kişilerin yıldan yıla değişen tutumları ve faaliyetleri, olayların akışı içinde düşünürsek, yorumlama ve betimleme zorlukları arzeder. Örneğin Resulzade Mehmet Emin'in pantürkizmi böyledir. Yazarın kullanmadığı fakat Resulzade'nin kaleme aldığı bir risale var; Paris'te Rusça olarak çıkan (1930 yılı) bu kitapçığın (*O Panturanizme v svyazi s Kavkazskoy problemoy*) 7. sayfasında, "Türkiye'nin ne panturanist, ne pantürkist olduğu ve sadece Türkçü olduğu" ifade edilir. Şu takdirde o yıllarda Türkiye'nin sadece yönetici çevrelerini değil, ama onların yönettiği fikir atmosferini de kimsenin pantürkist bir amaç ve iklime sürükleyemeyeceği ve böyle birşeye kimsenin heveslenmeyeceği anlaşılmaktadır.

Yazarın Altıncı Bölümde pantürkizmi irredantist bir ideoloji olarak ele alıp incelediği ve başka pan-ideolojilerle karşılaştırdığı görülüyor. İlginç olan bu bölümün değerlendirilmesi, kuşkusuz her okuyucunun kendine aittir. Anlaşılır bir dille yazılan bu kitabın, konusunda bir başlangıç olduğu, birçok noktanın henüz aydınlatılmayı beklediği tartışma götürmez. Sözünü ettiğimiz çalışmalar, yorumlardan çok belgelere dayanan araştırmalar olmalıdır.

İLBER ORTAYLI